

Memoria intelectuală și valorile multiculturale transilvănene

Rodica ILIE, Anca BUTA

Universitatea Transilvania din Braşov, Facultatea de Litere
Transylvania University of Braşov, Faculty of Letters
Personal e-mail: rodicamariailie@gmail.com

Intellectual Memory and Multicultural Transylvanian Values

This research aims at identifying the moral and symbolic patrimony specific to the multiethnic community of Râşnov. I opted for a cultural sociological approach as it opens up not only the possibility to study tangible aspects of culture but because it gives particular importance to intangible, spiritual, moral and symbolic values structuring the collective mind and the social behavior of the community. The complex social reality of this multiethnic group sheds light on the axiological significance various cultural identities gained by imposing models and sharing behavioral norms and moral and symbolic values.

Keywords: intellectual memory, ethnic groups, symbolic patrimony, multiculturalism

Multiculturalitate. Relația dialectică dintre identitate și diversitate

Această cercetare s-a desfășurat în perioada octombrie 2006 - iunie 2007 în localitatea Râşnov din județul Braşov prin interviuarea unor subiecți aparținând celor trei grupuri etnice minoritare: sași, maghiari, romi, care au conviețuit alături de români în mod armonios. Identitatea culturală a comunităților din Transilvania a fost plener fundamentată în secolul trecut de marca diversității asumate, de aderarea la principiile acceptării celui alt, de toleranța etnică și religioasă, de coeziunea culturală asigurată de aspectele multiculturale specifice.

Conceptul de identitate se referă pe de o parte la asemănarea cu ceilalți și, pe de altă parte, la unicitatea, la diferențierea de ceilalți. Tocmai de aceea identitatea este definită ca fiind „o oscilare între alteritatea radicală și similaritatea totală” (Dan Jurcan, 2005). Același autor încearcă să explice printr-o serie de echivalențe această

problematică: a avea o identitate = „a fi cineva”, a avea un statut = „a fi la fel” și „a fi diferit” în același timp.

Abordând aceeași temă, Denys Cuche, în lucrarea sa intitulată *Noțiunea de cultură în științele sociale* (2003), apreciază că identitatea și diversitatea sunt strâns legate între ele, aflându-se într-o relație dialectică. În enunțarea acestei idei, autorul pornește de la concepția despre identitate pe care a formulat-o Fredrik Barth, potrivit căreia identitatea este o modalitate de categorisire folosită de grupuri pentru organizarea schimburilor lor. Mai mult, Barth consideră că „ceea ce contează pentru definirea identității unui grup nu este inventarierea ansamblului trăsăturilor lui culturale distinctive, ci reperarea în rândul acestuia a celor utilizate de membrii grupului pentru afirmarea și menținerea unei distincții culturale” (*apud* D. Cuche, 2003). Așadar se poate afirma că diferența de identitate nu apare ca o consecință directă a diversității culturale. În cadrul schimburilor culturale, identitatea se construiește și se reconstruiește permanent. Membrii unui grup etno-cultural fiind chiar actorii care atribuie o semnificație apartenenței lor în funcție de situația relațională în care se află. În dinamica modernă a comunităților multietnice transilvănene, acest aspect dialectic este frecvent vizibil, deși sunt foarte pregnant conștiente de identitatea lor, grupurile etnice de maghiari, sași, etc, au semnatificat specificitatea, diferența nu doar ca o formulă culturală a separației, ci și ca o practică a dialogului, e drept normativizat oficial, de nevoia de agregare/ comunicare cu grupul majorita/ cultura dominantă. De asemenea, resimțind adeseori anumite valori ca aparținând elitelor, (mai cu seamă săsești), unui prestigiu mai mult decât simbolic, românii au împrumutat din seturile de valori, obiceiuri, practici de la grupurile minoritare, configurându-se astfel un etos transilvan grefat pe fondul social multietnic și pe ideea de comunicare multiculturală, așa cum vom vedea și din analiza interviurilor realizate.

Procesul afirmării identității, înțeleasă atât din perspectiva similarității, cât și a diferențierii identitare, se evidențiază cu claritate în dinamica raporturilor dintre grupurile minoritare și cele majoritare, dintre *in-group* și *out-group*. Cercetările de specialitate au remarcat faptul că atribuirea diferențelor înseamnă mai puțin recunoașterea specificității culturale, cât mai ales afirmarea unicei identități legitime, cea a grupului dominant.

Fiind foarte complexă datorită manifestării diferitelor culturi, considerate părți componente cu statut egal în cadrul comunității, realitatea socială impune recunoașterea diversității în abordarea legăturilor sociale. În acest context multiculturalismul este considerat un discurs nou de cercetare a realității sociale. Multiculturalismul este definit ca fiind „O filosofie care subliniază importanța, legitimitatea și vitalitatea diversității etnice și culturale în conturarea personalității indivizilor, grupurilor, națiunilor” (Adina Glava, în Irina Culic, I. Horvath, C. Stan).

Multiculturalismul a devenit un element constitutiv primordial în jurul căruia se concentrează dezbaterile despre o *anume realitate* în raporturile dintre majoritate și minoritate, însă utilizarea acestui termen acoperă o arie mult mai largă de referință. În orice context multicultural fiecare grup „dispune de o conștiință de sine și își afirmă dreptul la putere, statut și recunoaștere ca o comunitate culturală” (*idem*). În centrul ideii de multiculturalism se află principiul egalității în drepturi a diferitelor culturi care trăiesc într-un stat/ comunitate și faptul că grupul dominant (cultura majoritară) nu trebuie să-și impună propriile sale norme asupra minorităților. Multiculturalismul poate fi considerat drept un model de manifestare a atitudinii față de problema diversității etnice și culturale. Prin acest model, identitatea celor care aparțin diferitelor grupuri etnice și culturale este protejată prin politici publice conștiente care promovează diversitatea, diferențele fără ca acestea să fie raportate la o anumită scară de valori considerată unanim normală.

Viața comunității din Râșnov s-a structurat prin coabitarea mai multor grupuri etnice, printre care cele mai reprezentative au fost sașii, românii și maghiarii. Raporturile dintre aceste etnii au determinat o complexitate culturală care a modelat mentalitatea, au influențat codurile și normele de comportament, sistemul de credințe și opinii, atitudinile față de evenimente ale comunității, față de experiența civică, față de modele și contramodelle. Studiarea patrimoniului moral și simbolic conturat la nivelul localității Râșnov presupune dialogul între trecut și prezent, între istorie și contemporaneitate. În primul planul acestei cercetări stă problema identității și a alterității grupurilor umane, a profilului cultural-etic, comunitar sau etnic.

Așa cum aprecia Mircea Martin (în esul „Câte Europe există?”, revista 22, nr 16/1999), se impune din ce în ce mai mult necesitatea studierii valorilor multietnice din perspectiva *ecumenismului culturii*, a „descoperirii compatibilităților între culturi diferite, a unei *universalități latente* în specificitatea mai mult sau mai puțin satisfăcută de sine a fiecăreia dintre ele”. Astfel am urmărit să identificăm atât aspecte privind specificitatea cultural-etică a diferitelor grupuri ce constituie comunitatea râșnoveană, cât și elementele comune, interferențele, contaminările și preluările de modele spirituale și norme comportamentale ce definesc valori morale general umane. Conceptul de multiculturalitate ne servește în acest context pentru a înțelege nu doar diversitatea, ci mai cu seamă mecanismele subtile de instituire a ideii de ordine comunitară complexă, de model, în sensul de *exemplum* care funcționează dincolo de barierele etnice sau de rasă. Ca urmare, am încercat să recuperăm o tradiție multietnică, mai exact să re-inventariem și să re-activăm această tradiție, prin exercițiul de

memorie culturală la care am supus un lot de etnici sași, maghiari și români, în care ponderea nu aparține, de fapt, majorității actuale, ci minorităților, celor care încearcă să-și mai păstreze ultimele forme de afirmare a identității etnice și religioase, într-un oraș industrializat în perioada comunistă, supus colonizării profesionale, oraș aflat încă din perioada interbelică într-un proces continuu de „românizare”, după cum aprecia Nicolae Iorga.

Ideea realizării acestei cercetări a pornit de la dezbaterile teoretice publicate în revista „Cuvântul”, nr 8 din iulie/2006, dezbateri având ca temă ideea de patrimoniu moral și simbolic. La dezbateri au participat, printre alții, Mircea Martin și Caius Dobrescu, ambii încercând o definire complementară a conceptului de patrimoniu. Ne vom folosi în acest studiu de conceptele lui Maurice Halbwachs prin care memoria socio-culturală a comunității este explicată prin raportare la patru dimensiuni: *memoria normativă*, *memoria simbolică*, *memoria indeterminărilor* (în afara timpului) și *memoria intelectuală* (pragmatic orânduită de strategii, politici culturale, de instituții și de intervenția acestora în gestionarea memoriei comunitare/ colective). Pentru că asupra unora dintre aceste niveluri am stăruit în alte articole și studii, rămâne să ne aplecăm aici mai ales asupra ultimei forme de manifestare a memoriei culturale a comunității multietnice râșnovene, *memoria intelectuală*, cu un scurt traseu prin dimensiunea simbolică, cea care, de fapt, nu dispăre de la niciuna dintre celelalte dimensiuni ale explorării, căci orice povestire de rememorare va fi orânduită simbolic, așa cum este binecunoscut (cf. Gilbert Durand, *Structurile antropologice ale imaginarii*, amintirea este mereu aflată sub imperiul subiectivității personale și interpersonale/colective).

Memoria simbolică. Embleme identitare

Pentru o definiție cât mai completă, ideea de *patrimoniu moral și simbolic* impune abordarea tradiției culturale multietnice râșnovene din perspective convergente: a mărcilor identitare, din unghiul imaginarii social interetnic și din perspectiva dimensiunii *comunicare interculturală*, activând funcția de cunoaștere și de transmisiune a valorilor prin limbaj, prin idei, norme, principii elaborate de înțelepciunea populară (proverbe, zicături), prin codurile artistice (arhitectural, vestimentar, al artei culinare, etc.).

Astfel memoria simbolică păstrează la nivelul imaginarii comunității o serie de caracteristici sublimite în mărci de natură emblematică. Acestea au rolul de a pune în lumină specificitatea fiecărui grup etnic, dar și formele de reprezentare globală a comunității prin stereotipizarea unor imagini care legitimează autodefinirea localității și a localnicilor. Prin aceste imagini semnificative, ce transgresează

diferențele etnice și originile fondării lor, se instituie fondul comun al indeterminărilor mitico-simbolice care apare exprimat inedit în povestirile respondenților.

În imaginarii simbolică al românilor râșnoveni emblemele identitare se elaborează prin legătura cu locul, prin raportarea la spațiul originilor. În acest sens Dobricea devine o emblemă identitară specifică autodefinirii, toți respondenții care s-au născut acolo menționând în descriere atmosfera specială, aurorală și feerică a începuturilor, amintind de aerul care diferea de restul zonelor din Râșnov: „E un miros plăcut în Dobricea asta, e alt aer, când intrii în Dobricea, intrii în alt aer, când vii încoace altfel. (...) Pe vremea aia Dobricea o aveam noi, o familie, și era împrejurul ăla... eram ca o familie. Nu ziceam că suntem vecini (...). Noi ne-am avut nu bine, chiar foarte bine, cu toți vecinii (...) Și tot ce a coborât de pe Dobricea au fost numai oameni buni.” (M.R.).

Trăsăturile emblematică reflectate în aceste fraze sunt schematizate prin focalizare de la cadru la persoane / personalități: cartierul devenea familie, armonia socială este redată în termenii specifici utopice de aur, relațiile sunt firești și sudate prin comportamente corecte din punct de vedere moral, iar oamenii sunt descriși prin atributul exemplarității.

Dubla identitate sau identitate de împrumut

În ciuda diferențelor etnice, prin căsătoriile mixte se observă rolul asumării emblemelor identitare ale *celuilalt*, în cazul situațiilor de transfer și adaptare la o nouă ordine moral-simbolică. O altă respondentă afirmă respectul pentru valorile dialogului, dar la bătrânețe dorește să revină la cele tradiționale, ancestrale, care și-au pus amprenta definitiv în construcția personalității. Ea acceptă cultura celuilalt (soțul român, care a dezamăgit-o), dar transformarea, atât a ei, cât și a familiei, este definitorie, folosește adeseori formula de auto-identificare *eu am fost și românească*, precum tatăl ei, care a fost numit de sași *Hans al românilor*:

„Da'... A fost numai așa,... temporar, eu sunt înapoi de unde am fost, în...(religia mea), de unde am fost (născută), că eu am zis: știi, că eu mi-am imaginat viața, că soțul meu nu a fost așa cum e, l-am imaginat, a fost un eșec, știi? Da' am doi copii realizați și atunci eu mulțumesc lui Dumnezeu pentru copii și nu puteam să fac eu nimica. Da' am vrut înapoi și, mai ales că am cavoul, să mă bage acolo, unde e locul meu, și gata. Și nu am făcut eu parte niciodată dintre rumâni, dar am făcut parte dacă eu l-am luat pe el, eu am fost și românească, știi?” (R.M.)

Astfel se ajunge la o dublă identitate, cea naturală, dobândită prin naștere, prin legătura organică cu tradiția, și alta de împrumut, identitatea învățată și asumată oarecum artificial, pragmatic prin strategiile socialului.

Limba și tradiția multilingvismului

În tradițiile culturale transilvănene multiculturalismul a constituit un mod de existență, astfel și râșnovenii s-au definit și încă se mai definesc prin contaminare interculturală rezultată grație sintezei etnice. Dominanta simbolică o reprezintă însă zestrea culturală săsească pe care românii încearcă să o preia mai ales prin învățarea limbii germane, ca formă de prestigiu simbolic. Este de reținut faptul că în special persoanele cu un nivel de educație ridicat alegeau pentru copiii lor învățământul în limba germană ca o șansa de ieșire din carcera „culturală” a comunismului: „Păi școala asta, de exemplu au fost numai sași. Mai era câte un roman, dar din ăștia ca U., mai răsăriți așa, ca ășta de lângă vale, și ăștia care au fost cu studii de exemplu, oameni mai culti, așa. ăștia îi primeam și veneau la școala germană și învățau, dar vorbeau perfect.” (G.T.). Astăzi această decizie este luată de către părinți din alte motivații, precum avantajele profesionale, educative, economice, chiar politice: „*Dar de ce credeți că îi dau părinții la școala săsească, chiar dacă sunt români?!* Avantaj, sunt și mulți care s-au înscris în Forum, în Forumul german, ca să învețe limba germană. Că este o zicală, dacă știi mai multe limbi trăiești mai ușor în viață. Și asta e lege.” (G.T.)

Pe de altă parte, aspectele lingvistice ale patrimoniului simbolic trebuie analizate și din cealaltă perspectivă, a minoritarilor. Aceștia susțin ideea multiculturalismului și a multilingvismului, ca formă de coabitare armonioasă:

„Eu știu să comunic în toate cele trei limbi. Au făcut copiii mei școala în limba germană că dacă am fost aicea între sași... mai mult soacră-mea ne-a pus, știi, că poate noi dădeam la români. Dar ea a spus că dacă sunteți aicea între sași, dați copiii la grădiniță. Și copiii vorbesc și scriu toate cele trei limbi. *În primul rând i-ați învățat maghiară, nu?* Da. Aici în casă au vorbit ungurește. Dar ei n-au mers la școală în limba maghiară că n-a fost atunci și au învățat acasă să scrie și să citească în maghiară.” (V.D.)

„Îmi pare rău că nu știu țigănește și să arăt că doresc să comunic cu ei. De exemplu în Olanda au învățat să spună *mulțumesc și să-ți fie de bine* și în maghiară și în română. Este foarte important să dorești să înveți” (E.C.)

Salutul reprezintă prima formă de agregare socială, în acest sens unii respondenți de etnie maghiară și de etnie germană au mărturisit că limba le este respectată și sunt salutați de vecini în codul lingvistic matern. Aspectele multilingvismului reies și din mărturisirea următoarei respondente de etnie germană:

„*Un om de vază trebuie să știe, să fie învățat, să știe o limbă în primul rând, nu?*”

Da, da, eu știu săsește, nemțește și românește, cu românește mă mai împiedic.

Dar vorbești...

Și nici nu înțeleg toate cuvintele care se spune la televizor; și spune și repede.

Acum când ieșiți pe stradă, cum vă salutați între vecini?

Săsește, săsește (...). Oameni mă respectă și răspund la salut”. (W.E.).

Toți respondenții care aparțin grupurilor etnice mărturisesc faptul că reușesc să comunice în limba oficială bine sau chiar foarte bine, chiar dacă în interiorul familiei și al grupului vorbesc limba maternă:

„Și încă mai știu și destul de bine românește, știi? Numi trebuie dicționar” (R.M.). Aceeași respondentă ilustrează respectul pentru limba română care transpare din următoarele cuvinte: „am învățat limba română ca limbă de stat, da, obligatorie, aia o învățam. Până la clasa a treia numai în germană. Pe-urmă am învățat să scriem, să vorbim, că în casă se vorbea săsește”.

Rolul modelator inclusiv în formarea comportamentului față de limbă, nu doar în educarea competențelor intelectual-spirituale aparține dascălilor și preoților: „preotul ar trebui să judece din foarte multe unghiuri, să explice și pentru minoritatea maghiară că trăind în România ar trebui să vorbească și minoritățile limba română. Dacă eu țineam de limba maghiară atunci când am fost la București și ar fi trebuit să comunic cu profesorul care l-a operat pe soțul meu, nu l-aș fi înțeles, viața lui ar fi fost în pericol dacă l-aș fi înțeles greșit. Atunci eu merg pe ideea asta: toți copiii să învețe o limbă străină.” (E.C.)

Este de menționat faptul că toți respondenții au ilustrat prin povestirile lor identitare apartenența la *etosul central-european al instruirii*, (Nemoianu, 2016), acesta fiind o coordonată esențială a comunităților multietnice în care valorile centrale erau, pe lângă cea de *ordine*, de *cuvânt*, de *onorare*, cele derivate din acestea: de lege, regulă, model, exemplu, respect, responsabilitate, muncă, etc. Spre exemplificare, legile au valoarea instituirii dialogului comunitar, astfel sunt înțelese de etnicii sași în special: legile nobăriei aveau rol de menținere a coeziunii, a echilibrului social. Subiecții recunosc faptul că respectarea legii morale, administrative a grupului apare ca urmare a liberei acceptări, a asumării intime prin libera recunoaștere a validității și supremației legii: „Acolo (în nobărie) nu cârâia unul...! *De ce îl ascultau?!* PĂI AȘA ERA LEGEA, CĂ ALTMINTERI NU MAI AVEAU CE CĂUTA ACOLO.” (H.T.).

Fondul comun simbolic concretizat prin aspectele de limbă este valorizat de respondenții din lotul acestei cercetări prin contrapunctarea unor fapte, evenimente, exemple de comportament prin inserții gnomice, de tipul proverbelor, zicătorilor, poeziilor moralizatoare

sau textelor ritualice (colinde, mici poezii ale folclorului copiilor). Unele sintagme de factură moral-simbolică sintetizează ideea de *lege spirituală*, de ordine impusă de un sistem religios: „asta e legea mea, cu asta m-am pomenit, cu asta mor, și după aia facă ce-o vrea.” (M.R). Nu doar subiecții români țin la tradiția spirituală ortodoxă, moștenită din strămoși, de asemenea și sașii evanghelici se revendică de la *ordinea ancestrală*:

„Așa ne-a învățat și așa ne-a spus: „Fără muncă, nu pâine! fără muncă, nu mănca!”; „Asta să fie țaran și să-și poarte portul și să-și vorbească limba.” (R.M).

În ceea ce privește *reprezentările puterii*, modul de guvernare, înțelepciunea plugarului susținea: „... că dacă merge bine stăpânului, merge și slugii bine!” (H.T.).

Privind modalitățile cele mai eficiente de *educație*, sinteza înțelepciunii comunitare susține următoarele:

„Laudă un copil și critică-l să vezi rezultatul care el” (H.T.). Cinstea și educarea în spiritul onestității și al cultului muncii reies din mărturisirile în dialog ale unor respondente unguroaice: „Vezi că mama totdeauna spunea că câmpul are ochi și pădurea urechi, deci ai grijă să nu furi, să nu furi de pe câmp că te vede, oricine poa să te vază, de aia spunea: „vezi că câmpu are ochi și pădurea urechi”. Și degeaba te duci să tai lemne și zici că nu te vede nimeni, dar se aude că tai!, că ați întreat de zicale! Simplu zicala și foarte adevărată! Și zice lucruri sfinte” (VD / KG).

Valorile multilingvismului susțin o identitate culturală complexă care asigură individului un profil intelectual superior:

„Câte limbi știi de atâtea ori ești om!” (E.C.); „Că este o zicală, dacă știi mai multe limbi trăiești mai ușor în viață. Și asta e lege.” (G.T.)

Pe de altă parte, pe lângă expresivitatea gnomico-sfătoasă a răspunsurilor, valențele multiculturalismului și ale coabitării armonioase sunt traduse și în formule umoristice, specifice poeziei sapiențiale maghiare: „Păduchii mei se amestecă cu ai tăi. Ai mei sunt cu cruce roșie, ai tăi cu cruce verde și se fac ai noștri.”

Rezultat al deșănțării și al nostalgiei cu care sașii plecați din Râșnov se reîntorc la locurile natale, acest îndemn este concretizat prin cuvintele:

„Nu uita niciodată leagănul, că a doua patrie nu vei mai găsi”. (R.M).

Aspecte ale memoriei intelectuale

În cadrul dimensiunilor memoriei colective ultima formă de memorie în accepțiunea lui Maurice

Halbwegs este cea *intelectuală*, memorie care este determinată de strategii de natură „manipulatorie”, precum fabricarea de imagini sau ascunderea, deformarea sau chiar abolirea unei tradiții a imaginarului. În raporturile sociale și culturale implicite dintre etniile conlocuitoare ale comunității râșnovene, de-a lungul timpului s-au structurat forme de coabitare, forme de reprezentare de sine și de reprezentare a colectivității care au structurat imaginarul moral și simbolic, delimitând anumite modele, embleme, stereotipii de reprezentare care au fost analizate în altă parte, în cadrul dimensiunilor memoriei *normative, simbolice și a indeterminărilor*. Însă dinamica și modulațiile istoriei au condus la transformări ale mentalului colectiv, la alterări ale imaginarului simbolic, în dublu sens: atât în sensul de păstrare și conservare a unei tradiții culturale, cât mai ales de adaptare și de asumare a unor elemente culturale ale alterității de către tradiția devenită oficială, impusă de regimul comunist. Acesta a încercat nu doar să dilueze predominantă specificitate etnic germană, ci mai ales să reconfigureze emblemele și codurile spre convergența ideologiei patriotismului contrafăcut prin dogma de partid. Astfel, raporturile interculturale în Râșnovul multietnic, deși nu au fost marcate de violență, au condus la diferențe și la încercarea de rezistență simbolică a etnicilor sași, în ciuda „terorii istoriei” (M. Eliade).

Privind cercetarea de față, cu toate că numărul locuitorilor de etnie germană actualmente este în scădere dramatică, ei s-au mobilizat și au recompus o lume, un univers simbolic care i-a definit și încă îi mai definește, mai ales prin efectele nostalgiei după timpurile apuse. Același efect al rememorării nostalgice, modulate de regret, îl descoperim și în relatările intervievaților români, (mai ales dobroreni), care, privind în urmă, descoperă o ordine umană și morală ideală / idealizate, întreaga comunitate fiind definită prin termenul de *familie*. Caracterul eterogen al comunității râșnovene, completat cu datele fondului moral specific maghiarilor și rromilor definește un model cultural complex, care transpare și din povestirile persoanelor aparținând grupurilor etnice investigate, dar și din alte surse, precum fotografii de familie, documente de arhivă ale bisericii evanghelice.

Raporturi culturale interetnice. Contaminări, preluări, adaptări

Urmărind aceste aspecte de relaționare și coabitare, se impune selectarea unor mărturii care să evoce modul de viață al comunității multietnice râșnovene, dincolo de imperativele istoriei politice și ale deciziilor oficiale care au degradat armonia și au perturbat ritmurile firești ale acestui mic univers uman. Spre exemplu, dovada bune înțelegeri, a conviețuirii armonioase apare dincolo de agresiunile istoriei, chiar din relatarea unei

respondente de origine germană, care demonstrează în povestirea sa, chiar la nivel de vocabular, că procesul de românizare i-a transformat, i-a deschis pe sași spre cooperarea cu ceilalți. Diferențele se atenuează atât prin coparticiparea la viața comunității, cât și prin căsătoriile mixte, prietenii etc. Iată doar câteva exemple de *contaminări* pe care le putem extrage din mărturiile înregistrate: „Da, tatăl meu a fost... , îi spunea lu tata al meu Hans al românilor, el ierea pretin cu toți. „Hai noroc” și „Hai noroc”, și cu câmpul, și cu toate el n-a avut nimic.” (R.M.)

Aceeași respondentă se autodefineste ca „românească”, chiar în contextul regăsirii propriei identități etnice, a reconstituirii identității personale:

„Da'... A fost numai așa,... temporar, eu sunt înapoi de unde am fost, în...(religia mea), de unde am fost (născută) (...).nu am făcut eu parte niciodată dintre rumâni, dar am făcut parte dacă eu l-am luat pe el (pe soțul), eu am fost și românească, știi? Și dacă a fost o înmormântare eu am participat și nu am făcut deosebire”(R.M.).

O altă respondentă, româncă, povestește despre modul de primire al stăinilor în comunitatea râșnoveană, atât în cadrul grupului dobricenilor, cât și în interiorul colectivității largite:

„Doamna Schneider avea un singur băiat căsătorit cu o rusoaică, care stătea pe Dobrice, Iulia o chema, iar mama ei, ne duceam și ne făcea din cămăși vechi șorțuri. / *Rusoaica?* / Da rusoaica, mama Iuliei, care s-a căsătorit cu asta, băiatul lui Reit. / *Cum a fost primită rusoaica în comunitatea sașilor?* / Io zic că bine, ei s-au înțeles foarte bine, ei stăteau acolo unde a stat dl Schneider, și pormă, mă rog, s-au prăpădit și neavând moștenitori i-au lăsat casa dl Schneider.” (E.D.)

Raporturile culturale interetnice s-au concretizat nu numai prin învățarea conviețuirii, ci și prin *preluarea* unor forme / instituții culturale care au fost împrumutate de la sași de către români, precum fanfara, defilările, mailalurile, organizarea unor întâlniri ale femeilor, societățile de întrajutorare: „bunicu din partea lu mămica a făcut parte din prima fanfară românească”(E.D.). Doamna D. povestește că deține ca mărturie a existenței societății femeilor o fotografie care ilustrează „reuniunea femeilor române, în fața Coroanei”.

O respondentă de etnie maghiară precizează că în urma conviețuirii în Râșnov, alături de români a preluat unele practici, obiceiuri, de la aspecte de artă culinară până la practici de medicină populară. Schimbul cultural a fost reciproc:

„Eu de exemplu am luat foarte mult și de la români! Am lucrat cu colegele, sunt unii prietenii mei, cumva nu ține post, el, dar ea mai ține....dar eu, dacă am lucrat cu colege..., numai

colege românce am avut și am postit cu ele, am învățat de la ei diferite mâncăruri, au învățat și ei de la mine și îți spun că multe obiceiuri am învățat de la ei și din ăstea, băbești, că dacă ești răcit ce trebuie, dacă ți se apleacă, ce trebuie să faci, am mai învățat. Că uite, dacă ai copii, acuma m-am mai plâns și eu, ca și ei că, uite copilul meu, așa i s-a aplecat și ce rău a fost zice: „Pune, zice, într-o batistuță o bucățică de ceapă tăiată, niște cenușă, sare, zahăr și un pic de oțet. Și leagă pe buric la copil și ai să vezi că până dimineată nu are nimic”. Și așa a fost! *Și leacurile astea sunt bune...* Sunt, eu îți spun că și eu am învățat de la ei, nu degeaba! Și eu le-am mai învățat ce știam...”(V.D.).

Tot în categoria memoriei intelectuale, atât românii, cât și maghiarii, amintesc de anumite obiceiuri preluate și adaptate specificului etnic. Astfel în ceremonialurile de primăvară din ciclul pascal, obiceiul stropitului aparținând sașilor se regăsește și la nivelul etnicilor maghiari, dar și în riturile de agregare ale românilor:

„... de Paști cu stropitul, fiul meu mergea și în Cristian și stropea învățătoarea și colege a avut acolo săsoaice. (...) Până a terminat liceul el a mers la stropit. Lua pe Günty, pe Socs Günty, pe celălalt, cum îl cheamă, vezi că nu-mi aduc aminte ... Ei trei au mers că ei au mai rămas.”(V.D.)

Se observă că în raporturile culturale interetnice preluările de obiceiuri și contaminările simbolice au fost reciproce. Dintre obiceiurile preluate de români de la sași, o respondentă amintește de maialuri, de Kinderbal, următoarele:

„*Românii participau la Kinderbal sau la maialuri?*

Nu, acum participă și acolo. Și Crăciunul nu era cu brad. Nu era la români. Nu era așa ceva! Era Paștile sărbătoarea mai mare la români decât Crăciunul. Românii au luat de la sași... Și stropitul l-a luat. Merge cu stropitu. Și ce a mai luat? Am mai luat câte ceva ... de bine, Hai să zicem de bine. Participa la balul copiilor care este la începutul postului de Paști, și ce a mai luat? Și stropitul a luat...

Dar rețete de mâncare au luat? Românii? Da, acum suntem amestecați. Adică facem și noi borș, care nu l-au făcut sașii, și sarmale și d-ălea se făceau și la sași la nunți, (varză înfășurată, zice în germ.) și ne-am împrietinit cu multe, ne-am amestecat cu familiile, Asta este iară ceva ce n-a fost. A fost, a fost, da rar. Dar acuma în generația noastră sunt frecvente, majoritatea.” (R.M.)

În afară de aceste modalități de relaționare inter-etnică, de coabitare armonioasă, am încercat să înregistrăm și să sintetizăm și formele de perpetuare a tradițiilor, așa cum au fost ele puse în aplicare, voluntar sau involuntar, de către subiecții intervievați.

Forme de perpetuare a tradițiilor

Una dintre formele de perpetuare a tradiției simbolice o reprezintă limba. Atât etnicii sași, cât și cei maghiari consideră acest fapt cultural o valoare identitară, fiecare dintre ei încercând să o transmită generațiilor tinere, chiar și în afara grupului etnic: „Am avut eu niște eleve, le-am ajutat și eu în ceea ce știu eu, limba. Dar toate au avut succes și rezultatele mele au dat roade și m-am bucurat, știu, încă la vârsta mea, multumesc lui Dumnezeu, încă sunt activă. Îmi fac, uite, compunerile și-mi scot materiale ca să le am, dar nu o să mai fac eu de acum încolo (sunt bătrână).” (R.M.). Aceeași respondentă, declarând că se implică în activitățile din cadrul grupului de apartenență, mărturisește că limba este ultima emblemă a rezistenței culturale în contextul procesului de românizare:

„eu fac parte din comitetul de biserică și acuma, dacă acolo s-a propus ca să se dea biserica la primărie, să preia primăria, cu o condiție o vom da, fiindcă noi nu avem putere să o întreținem, cu o condiție: să se vorbească în continuare în școala aceea germana. Și dacă o ține, o ține, și dacă noi nu mai suntem, ei tot poa' să facă ce vrea. Asta e.” (R.M.).

Obiceiuri străvechi legate de anumite sărbători religioase constituie și astăzi practici de reînnoire a legăturii cu trecutul, cu strămoșii, prin cultul morților. Una dintre respondentele de etnie maghiară, în dialog cu o respondentă săsoaică, mărturisește că această practică ritualică este preluată și de sașii exilați, care mai vin de Ziua morților acasă, dar este încă activată și interesantă, atât ortodocșii, cât și catolicii, evanghelicii și reformații se reîntorc la aceste străvechi obiceiuri. Pentru perpetuarea acestei tradiții aceeași respondentă precizează că încearcă să le transmită și copiilor pe care îi învață limba maghiară și aceste obiceiuri, motivațiile sunt evidente: restaurarea, reevaluarea identitară.

„Și copiii au obiceiul să vină de ziua morților?

V. Dacă se brodește să fie aicea, bine, dar când vine acasă aprinde în memoria lor. Ei știu că e 1 noiembrie și aprind în memoria bunicilor și a părinților. DA, da.

K. Și se face curățenie în tot cimitirul... toate mormintele.

V. Foarte frumos.

K. Eu de exemplu, și acuma merg acasă la părinții mei, deci pe 1 noiembrie poate să plouă, poate să ningă. (..) Eu anul ăsta îi duc pe copii să vadă pentru că avem o bunică la un copil care a murit de curând, în anul ăsta duc pe copiii mei de la școală, deja am vorbit, și ne ducem să punem pe tanti Rosi câteva lumânări. Deci duc eu în anul ăsta pe copii” (K.G./V.D.).

Pentru ca nepoții să cunoască vechile obiceiuri de Crăciun, o respondentă româncă mărturisește că în zilele de sărbătoare îi primește pe colindători: „Când

vin zoritorii eu îi primesc, și țigani cu... sau copiii cu colindatu, îi primesc că îmi place, îi spun drept. S-apoi de multe ori îi duc să îi audă el, îi plătesc io, da, s-audă el Alex (nepotul) să se obișnuiască el cu tradițiile astea no, ca să știe ce a fost. Dacă mai apuci așa să le auzi, le mai ții minte, și eu tot de la mama le țin minte.” (R.M.). Se observă că subiectul se identifică în rolul de transmițător al modelelor învățate de la părinți, continuând această tradiție a educării cu privire la fondul cultural și o consideră o responsabilitate, o datorie morală față de prezent și viitor. În aceeași direcție acționează și subiectul respondent aparținând grupului etnic al romilor, care mărturisește cu demnitate că meșteșugul împletitului coșurilor l-a învățat și l-a transmis fetei sale:

„Tradiția cine o duce mai departe?! O față care o am căsătorită la Tohanul Vechi, aia mai face coșuri. Cea mai mare dintre fete. / Nu vă mulțumește că ați învățat-o? Este un lucru extraordinar, / Și ea de câte ori zice (...) e dichiseală mare. (A.F.).

Sașii plecați duc tradițiile dincolo de comunitatea în care s-au născut, făcându-le cunoscute. Printre ceea ce aleg ei să păstreze și departe de locul de baștină se află emblemele identitare (limba și portul) dar și materiale, prin fotografii ale locurilor, clădirilor, străzilor.

„La ce se referă ei când zic că le e dor? După ce le e dor din Râșnov?

Locul lor natal. Tot ce e frumos. Toate pozele și toate... Unde am fost în casă la sași în Germania, unde am umblat, și am fost în multe localități, n-am fost numai într-un loc, am fost din Munchen și până în Hamburg...și am văzut multe, dar peste tot este cetatea și biserica fotografiate...

Asta iau cu ei...

Da. Și vorbesc săsește în continuare...

Nu vorbesc germana?

Nu. Numai pe stradă.

Alte obiecte pe care le duc cu ei care sunt?

Ei duc portul. Că ei se întâlnesc acum acolo. Țin Rusaliile și apoi acolo este mare sărbătoare. A dus porturile da cum le-a dus, fiecare știe cum că atunci nu era voie să le duci. Nici acum cred că nu e voie. Și farfurii de ceramică...” (R.M.)

În seria strategiilor de conservare a tradiției se înscrie și asumarea personală a rolului de mediator cultural, una dintre respondente, profesoară, mărturisește că pentru a asigura perpetuarea tradiției identitare mai important este să evaluăm aspectele umane în care să fie evidențiate acțiunile comune ale membrilor comunității râșnovene, acele evenimente care au condus la asigurarea unității și a armoniei:

„Și anume ce ați fi pus dumneavoastră în album?! Adică, sunt într-adevăr: un scurt istoric, ca veche așezare, și de

biserică, și apoi cetatea subliniază continuitatea celor care au colaborat, prin-o muncă a comunității unitare, nu numai a sașilor, ei dacă nu erau românii nu s-ar fi putut dezvolta și ei” (E.D.).

Rememorarea unor obiceiuri, practici, ritualuri

Însăși situația de interviu i-a determinat pe subiecții aleși în lotul cercetării să rememoreze unele obiceiuri, reconstituind uneori foarte exact etapele specifice, altele amintirile s-au adunat fragmentar sau din dialoguri cu o a treia persoană prezentă la dialog. În cazul în care respondenții proveneau din alte localități decât Râșnovul, dar care de-a lungul vieții au ajuns să se stabilească aici au rememorat practici, obiceiuri moștenite și ritualuri pe care le-au păstrat în memoria personală din copilărie.

Respondenții își aduc aminte că viața comunității era marcată ritualic prin constituirea cetelor de flăcăi, de copii, prin pregătirile ceremoniale privind organizarea balului de după Anul Nou (Balul Zoritorilor și Balul călușarilor, pentru români; „Balul mare”, de 1 ianuarie, pentru etnicii maghiari), apoi era balul sau carnavalul de dinaintea intrării în postul catolic, *Kinderbal*, practicat în comunitatea de sași ca formă de coagulare comunitară, la care participau atât copiii, cât și adulții. Urmau obiceiurile sociale: strigatul peste sat, la care face referire o respondentă etnică maghiară, dar care demonstrează o bună cunoaștere a practicilor folclorice românești. Apoi balul recrutaților, de care vorbește doamna V.D., în octombrie balul strugurilor. Persoanele intervievate amintesc de *Ziua mamei*, care este sărbătorită atât de sași, cât și de maghiari în luna mai, la date diferite, primii dintre ei celebrând de Înălțare ziua taților (informațiile privitoare la aceste obiceiuri sunt furnizate de majoritatea respondentelor din grupul etnic al sașilor și al maghiarilor).

În ceea ce privește reînvierea unor obiceiuri, respondenții au fost solicitați să aleagă din diversitatea culturală a tradiției pe care au cunoscut-o, la care au participat, cu care s-au identificat și pe care au evocat-o în propriile mărturii. Unii dintre respondenții sași au ales ca reprezentativ spre a fi reinventat un maial, alții au nostalgia nunților tradiționale, a portului și a ordinii simbolico-emblematică instituite de acesta:

„Ce să vă spun... cel mai drag a fost nunțile cu portul și obiceiurile” (G.T.); „Asta să fie țaran și să-și poarte portul și să-și vorbească limba.” ; „*Dar ce obicei din viața comunității săsești ați vrea, dacă ar fi posibil, să se refacă, să se reia?* Ar fi un Maial încă o dată, cu muzică și să sară în saci. Copiii săreau în saci și căpătau câte ceva. Și ai mei au sărit. Țala mic a căpătat un briceag că a ajuns repede, știi?” (R.M.).

Rememorarea unor ritualuri, obiceiuri și tradiții calendaristice este întreținută în discurs de o implicare

subiectivă a respondentei de etnie maghiară care, din dorința sa de implicare în viața comunității, nu poate să aleagă ceva anume pentru a reinventa sau a reface:

„Aș reface multe, dar aici, cinstit, în Râșnov nu se poate (...) Obiceiurile cele mai frumoase de care îmi aduc aminte erau dansurile populare, se făcea teatru pe vremea noastră, ne duceam la cor, la Paște se făcea bal. Mergeam cu stropitul, se cânta în alai, se adunau ouă roșii, cârnat, se mergea cu muzica. Dar, să știi că la noi la țară, se duceau cu stropitul doar bărbații adevărați, căsătoriți. Femeile se ascundeau în pod, iar bărbații le căutau să le stropească nu cu parfum, ci cu găleți de apă. Aici se merge cu sticluta, dar anul acesta nu am fost. În prima zi nu se stropește, doar a doua zi de Paști, până la masa de prânz. Tinerilor și adolescenților li se dădeau bani, o sticlă de vin, ouă. Din ce adunau, seara se făcea la casa de cultură bal, unde se distrau, cânta orchestra, se mânca se petrecea. Toată petrecerea era organizată de comunitate și nu de primărie.

De 1 Mai toți flăcăii aduc mesteceni pe care îi pun noaptea la porțile fetelor nemăritate, pe când acestea sunt culcate. Urmează ca după 12 noaptea să vină feciorii să le cânte cu acordeonul cântece de petrecere. În ziua de 1 Mai se face bal. Și de Rusalii se organizează bal. În august se făcea recolta de grâu și după seceris se organiza balul bogăției și al recoltelor de grâu. Bal pentru pâine nouă. Tot acum se dă la biserică vinul și pâinea din grâul nou.

În octombrie cu ocazia recoltei de struguri se făcea *Szüreti bal* – balul strugurilor, fete și băieți îmbrăcați în port popular împodobeau casa de cultură cu ciorchini. Se făceau două coroane enorm de mari și se puneau mai jos struguri ca să poți să ajungi la ei. Cine fura ajungea să plătească strugurii cu o taxă simbolică - prin care juriul îi pedepsea pe cei care erau prinși că au furat. Tot atunci se organizau dansuri jurizate, iar cine era în frunte primea coronițele de struguri drept cadou.

În cadrul școlii aveam serbare de teatru, înainte de Crăciun era colindatul, erau obiceiuri foarte frumoase. Asta aș reface. Asta îmi lipsește- *jocul*, aș reface toate aceste amintiri.” (E.C.).

În această situație respondenta conexează cele două aspecte ale memoriei intelectuale și pentru ea acel moment al spunerii devine însuși timpul ritualic pe care îl comprimă în rememorare și pe care totodată îl reinstaurează prin povestire. Dorința reinventării tradițiilor rămâne însă neîmplinită din cauze obiective, așa cum ea însăși precizează.

În loc de concluzii

Alături de recuperarea unor elemente subiective de istorie locală, pe parcursul cercetării am observat că imaginarul simbolic și actul cultural în ansamblu înseamnă trăire puternică, emoția rememorării, bucuria intelectuală a (re)cunoașterii prin celălalt, satisfacția conștientizării propriului rol social, responsabilitate împlinită, stimă de sine și nu în ultimul

rând *modelare morală*. În urma colectării datelor și a analizei interviurilor realizate, am constatat că ideea de partimoniu moral și simbolic se structurează în sensul formator, modelator și civilizator al experienței morale, în sensul reconsiderării relației cu trecutul, cu noi înșine și cu ceilalți.

Prin identificarea elementelor de patrimoniu moral-simbolic am încercat să aducem în lumină structurile axiologice prezente la nivelul imaginarului și al comportamentului social specific comunității multietnice rășnovene. Am descoperit forme de restaurare a modelelor identitare prin antrenarea subiecților în evocări ale unor fapte și evenimente legitimoare, prin activarea formelor de memorie normativă, simbolică, intelectual-pragmatică. Astfel am colectat informații prin care subiecții au rememorat istorii ale locului, au pus în evidență emblemele identitare și codurile defnitorii prin care se autoreprezintă. Aceste reiterări ale unor istorii legendare specifice, precum și modelele și contramodelele de comportament sublimite la nivelul mentalității colective au reușit să îi facă pe respondenți conștienți de propriile valori, să îi transforme în factori activi ai evaluării conștiinței morale colective a comunității căreia îi aparțin.

Pornind de la faptul că mentalitățile se schimbă, am constatat în urma acestui studiu că în dinamica patrimoniului moral și simbolic al comunității rășnovre nu se poate vorbi de o decădere a simbolicului și de o relativizare a valorilor morale în sens dramatic. Prin răspunsurile lor și prin modul de a se angaja în răspuns, persoanele intervievate au pus în evidență faptul că ei și-au asumat și au contribuit la transmiterea unor reguli, principii și valori morale după care s-au condus și se conduc în viață. Prin intermediul povestirii ei au demonstrat că, trăind într-un spațiu al interferențelor unor identități culturale diverse, au reușit să întrețină de-a lungul timpului o comunicare interculturală armonioasă, respectându-și propriile tradiții, obiceiuri, sisteme de valori, dar și preluând și adaptând modele, norme aparținând alterității.

Astfel cercetarea a reușit să ilustreze existența unui fond cultural, social, moral și simbolic comun la nivelul membrilor comunității multietnice din Râșnov, fond care se cere valorizat, mai ales în contextul actual. Imperativul acestei revalorizări a raportării plurale la identitățile etnice, neeliminând diferențele, ci dimpotrivă căutând specificitatea, originalitatea și autenticitatea tradițiilor culturale, a fost formulată nu doar ca obiectiv al cercetării, ci s-a precizat în mod direct chiar de către respondenți, dincolo de traumele, obstacolele și barierele impuse de istorie. Așteptările formulate de aceștia constau în dorința de a-și exercita rolul de parteneri de dialog sau de mediatori în activități culturale locale, atât cât mai poate fi exercitat acest rol de către persoane octo/nonagenare, care au reiterat o

istorie interpersonală neafată în cărțile istoriei globale, dar a căror poveste fragmentată poate recompune măcar o secțiune din istoria recentă a multiculturalismului transilvănean.

Bibliography:

- Cuche, Denys – *Noțiunea de cultură în științele sociale, / The Notion of Culture in Social Sciences*, Institutul European Iași, 2003, traducere de Mihai Eugen Avădanei.
- Culic, Irina; Horváth, István; Stan, Cristian – *Reflecții asupra diferenței / Reflections on Difference*, Editura Limes, Cluj, 1999.
- Dobrescu, Caius – „Diversitate, ambiguitate, incertitudine” / „Diversity, Ambiguity, Uncertainty”, in „Cuvântul”, nr. 8 / 2006, grupajul de studii *Care este patrimoniul nostru moral si simbolic?*
- Durand, Gilbert – *Structurile antropologice ale imaginarului / The Anthropological Structures of the Imaginaire*, Univers, București, 1977.
- Halbwachs, Maurice (1925) – *Les cadres sociaux de la mémoire / Social Frames of Memory*. Édition électronique réalisée avec le traitement de textes Microsoft Word 2001 pour Macintosh; Édition complétée le 19 juillet 2002 à Chicoutimi, Québec.
- Jurcan, Dan – *Identitate și societate: modele aspiraționale în tranziție / Identity and Society: Aspirational Models in Transition*, Eikon, Cluj Napoca, 2005.
- Martin, Mircea – „Câte Europe există?” / „How Many Europes Do There Exist?”, in Revista „22”, nr 16/1999.
- Martin, Mircea – „O decădere a simbolicului” / „A Decay of the Symbolic”, in „Cuvântul”, nr. 8 / 2006, grupajul de studii *Care este patrimoniul nostru moral si simbolic?*
- Nemoianu, Virgil – „Cazul etosului central-european” / „The Case of the Central European Ethos”, in *România și liberalismele ei. Tradiție și libertate*, Ed. Spandugino, 2016, p. 188-226.

Acknowledgment:

*Acest studiu este realizat în cadrul proiectului PN-II-RU-TE-2014-4-0240, finanțat de CNCS-UEFISCDI, contract de finanțare nr 198/01.10.2015.

